

Grondslagen van het politieke ambt

21 september 2020

Leo Klinkers

President Federal Alliance of European Federalists

De Engelstalige versie van dit artikel is gepubliceerd in Europe Today Magazine: [Foundations of Political Office](#).

Global Economic Panel april 1989

Op 11 en 12 april 1989 was het Tuschinski theater in Amsterdam weer de gastheer voor het Global Economic Panel onder leiding van de toenmalige President-directeur van Philips, prof. dr. Wisse Dekker. Ook nu bestond het Panel uit beroemde politieke figuren. Onder anderen Henry Kissinger, bekend als Minister van Buitenlandse Zaken onder President Nixon en Helmut Schmidt, voormalig Bondskanselier van Duitsland.

Ik was een van de gelukkigen die op persoonlijke invitatie het Panel mocht bijwonen. Nooit zal ik vergeten hoe Schmidt en Kissinger, ontspannen tegenover elkaar op het podium zittend, wereldvraagstukken bespraken. Op een bepaald moment vroeg Kissinger aan Schmidt: “Helmut, wat zijn volgens jou de drie belangrijkste problemen waar de wereld in de komende drie-vier decennia mee te maken zal krijgen?” Zonder enige aarzeling antwoordde Schmidt: “Wereldwijde corruptie en fraude, opwarming van de aarde en vluchtelingen- en migratieproblemen.

We zijn nu 31 jaar verder. In een wereld die zich inderdaad op deze manier heeft ontwikkeld. Quod erat demonstrandum (Wat bewezen moest worden).

Corrumpere als fundamentele oorzaak

Het woord ‘corruptie’ geeft aanleiding om meer Latijn in dit artikel te stoppen. Wij gebruiken ‘corruptie’ meestal in de betekenis van ‘waardevolle zaken ontvangen in ruil voor het verlenen van gunsten’. Die interpretatie is echter te beperkt. Zij is slechts een species van het genus ‘corrumpere’. Dat is Latijn voor ‘bederven’. Of het nu gaat over voedsel dat niet langer eetbaar is of een kiessysteem waarvan de uitslag bij voorbaat vaststaat omdat een sterke man de meerderheid van de stemmen kan kopen. In de zin van ‘bederven’ valt het allemaal onder het begrip ‘corrumpere’.

Helmut Schmidt doelde met ‘worldwide corruption and fraude’ ook op een groeiend bederf van de kwaliteit van politieke systemen. Met onder meer onbeheersbare klimaat- en migratieproblemen als gevolg.

Vijftig jaar werken voor politici

In 1970 mocht ik aan de juridische faculteit van de universiteit van Utrecht het onderwijs en onderzoek in de bestuurskunde gaan ontwikkelen. Tot 1983 concentreerde ik me op het samenstellen van een interdisciplinaire methode om het functioneren van overheden te analyseren en te verbeteren. De toepassing daarvan in de praktijk van het openbaar bestuur bleek zo succesvol dat ik mijn wetenschappelijk werk buiten de universiteit kon voortzetten.

Aldus had ik het voorrecht te worden ingeschakeld om politieke en maatschappelijk problemen op te lossen in een aantal landen. Ik leerde twee dingen:

1. Het politieke ambt is het belangrijkste ambt ter wereld. Waar het politieke ambt afwezig is vallen samenlevingen uiteen en wordt het pad geëffend voor personen met ambities voor het verwerven van absolute macht.
2. De politiek, in de zin van de wijze waarop dagelijks politieke functionarissen het politieke ambt uitoefenen, is de oorzaak van de meeste politieke en maatschappelijke problemen. Niet de oplossing.

Mijn ervaringen sluiten aan op hetgeen Helmut Schmidt bedoelde: de in algemene zin toenemende corruptie en fraude uitte zich ook in een gestaag bederf van de kwaliteit van mensen die denken dat ze het politieke ambt kunnen uitoefenen. Een zeer kleine minderheid kan dat inderdaad. Ik heb mogen werken met politici van uitzonderlijke kwaliteit. Diep doordrongen van de betekenis van het politieke ambt. Maar ik moet met dezelfde eerlijkheid bekennen dat de overgrote meerderheid van de politici voor wie ik kon werken niet een politieke functie had mogen ontvangen.

Hun ongeschiktheid heeft te maken met het feit dat mensen alleen voor het verrichten van ongeschoolde arbeid en voor het verwerven van een politieke functie geen diploma nodig hebben. Ik begrijp de tegenwerping. De meeste politici hebben zeker wel een diploma dat verder reikt dan een fiets- of zwemdiploma. Maar dat bedoel ik niet. Met dit standpunt bedoel ik dat ik sinds 1970 bijna nooit een politicus ontmoette met diepgewortelde kennis van de grondslagen van het politieke ambt. En dat is bepaald iets anders dan het hebben van welk diploma dan ook. Hiermee wil ik niet zeggen dat het ontbreken van die kennis duidt op slechte mensen. Het betekent slechts dat ze niet geschikt zijn voor het uitoefenen van het politieke ambt. We hebben hier te maken met een structureel defect van politieke systemen: kandidaten voor politieke functies worden geselecteerd aan de hand van allerlei criteria, maar ze worden niet getoetst op inzicht in de grondslagen van het politieke ambt. Een noodzakelijk vereiste om belangen van een volk te mogen dienen.

Een andere tegenwerping die ik begrijp is Artikel 4 van de Nederlandse Grondwet dat bepaalt dat iedere Nederlander gelijkelijk recht heeft om gekozen te worden tot lid van een algemeen vertegenwoordigend orgaan. Dit betekent dat niemand belemmerd mag worden om een politiek ambt te bekleden, maar dat betekent niet dat het wenselijk is om iedereen tot dat ambt toe te laten. Ik vermoed dat elke burger het belangrijk vindt te worden vertegenwoordigd door mensen wier bekwaamheid en geschiktheid voor het belangrijkste ambt ter wereld adequaat worden bevonden.

Wat zijn grondslagen van het politieke ambt?

Voor elk beroep geldt dat men behoort te beschikken over relevante bekwaamheid (kennis en ervaring) en geschiktheid (mentaliteit en moraliteit). Deze twee criteria bepalen of men gekwalificeerd is voor het uitoefenen van een bepaald beroep. Dat geldt onverkort voor personen met een politieke functie.

Inzake bekwaamheid

Voor het bekwaamheidsvereiste inzake de grondslagen van het politieke ambt dient men te beschikken over diepgewortelde kennis als

- Weten hoe het begrip volkssoevereiniteit zich vanaf Aristoteles door alle eeuwen heen heeft ontwikkeld, Volkssoevereiniteit in de zin van ‘Alle soevereiniteit berust bij het volk’.
- Weten hoe geschriften van politiek-filosofen – naast vermaarde historische volksoptstanden – de basis vormden voor diverse vormen van organiseren van vertegenwoordiging van het volk onder waarborging van de soevereiniteit van het volk.
- Weten dat de bescherming van de soevereiniteit van het volk moet worden verzekerd door het volgen van onuitwisbare principes als:

- o Ex factis ius oritur: het zijn feiten die tot recht moeten leiden;
- o Ex iniuria ius non oritur: uit onrecht ontstaat geen recht;
- o Pacta servanda sunt: verdragen moeten worden nageleefd;
- o The rule of law (rechtsstaat): niemand staat boven de wet;
- o Trias politica: de scheiding van de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende macht;
- o Checks and balances: de constitutionele instrumenten om de scheiding der machten te garanderen;
- o Actus contrarius principe: de procedure om recht te zetten wat in het verleden fout ging.
- o Habeas corpus: het verbod op illegale opsluiting en het recht op een eerlijk proces;
- o Ius cogens: verplichtende wetgeving;
- o Ius post bellum: recht na een oorlog;
- o Het recht op zelfbeschikking is een onvervreemdbaar recht.

- Weten wat de herkomst en betekenis is van mensenrechtenverdragen en onvermoeibaar strijden voor hun toepassing.
- Weten hoe politieke partijen op religieuze grondslag kunnen functioneren binnen het principe van scheiding van kerk en staat.
- Weten waar recht als instrument voor het bereiken van politieke doelen (de zogeheten instrumentele visie op het recht, aangejaagd door de waan van de dag) plaats moet maken voor de zelfstandige waarde van geschreven recht.
- Weten wat het fundamentele verschil is tussen een gecentraliseerde en een gedecentraliseerde eenheidsstaat.
- Weten wat het fundamentele verschil is tussen federale staatsvorming en intergouvernementele bestuurlijke samenwerking.
- Weten wat het fundamentele verschil is tussen een parlementair en een presidentieel stelsel.
- Weten wat het fundamentele verschil is tussen een benoemde en een gekozen Minister-President, hetzij uit en door het Parlement, hetzij uit en door het volk.
- Weten wat het fundamentele verschil is tussen monisme en dualisme en dat werken met een Regeerakkoord als aanjager van monisme het vereiste dualisme tussen parlement en regering vernietigt.
- Weten dat voor landen die met elkaar moeten samenwerken en samenleven alleen een federale staat de geschikte organisatorische vorm is, met consequenties voor het correct toepassen van de constitutionele en institutionele standaarden, met het doel om belangen die individuele staten niet zelfstandig kunnen behartigen toe te vertrouwen aan een federaal orgaan onder behoud van de soevereiniteit van de lidstaten en hun burgers.
- Weten waarom intergouvernementele bestuursvormen zoals de Verenigde Naties en de Europese Unie met hun beperkte politieke levenscyclus en fundamentele

systeemfouten niet-repareerbare schade veroorzaken aan principes van soevereiniteit als ze niet tijdig worden vervangen door een federale staatsvorm.

- Weten hoe de architectuur van het doorbreken van de status quo, de architectuur van doel stellen, de architectuur van doel bereiken en de samenvattende architectuur van het proces van circulair beleid maken moeten worden toegepast; circulair in de zin van het vermijden van beleidsafval, van het verlies van beleidsenergie en van steeds weer in de valkuil van oplossingendenken stappen.
- Weten hoe je handhaafbaar recht moet ontwerpen zonder de pathologische bijwerking van juridificering en bureaucratisering van het bestuur.
- Weten welke elementen uit wetenschappen als recht, filosofie, politicologie, sociologie, organisatietheorie, communicatietheorie, cybernetica, systeemtheorie, causaliteitsleer, formele logica, psychoanalyse en sociale psychologie goed bestuur moeten garanderen.
- Weten dat individuele personen wel, maar overheidsorganisaties als zodanig geen geweten en geen lerend vermogen hebben en dat daarom het verhogen van de kwaliteit van overheidsorganisaties geleid moet worden langs investeringen in het individuele lerend vermogen en geweten van de politieke en ambtelijke functionarissen.
- Weten dat organen van de overheid die individuele en groepen van burgers in uitzichtloze machteloosheid manoeuvreren een vorm van terreur uitoefenen.

Inzake geschiktheid

Nu de kwestie van geschiktheid. Dat ziet op mentaliteit en moraliteit. De belangrijkste vereisten zijn:

- Begrijpen en aanvoelen dat het hebben en uitoefenen van politieke bevoegdheden niet verenigbaar is met het aanvaarden van immuniteit en dubbele mandaten.
- Begrijpen en aanvoelen dat het hebben van bevoegdheden jegens de samenleving vereist dat men over de uitoefening daarvan verantwoording aflegt; en dat tot dat doel niet kan worden gewerkt met een verdrag, maar alleen met een constitutie.
- Begrijpen en aanvoelen dat het recht om een politieke functie te mogen aanvaarden vereist dat men beschikt over de moed om het dienen van het volk te gebruiken om goed te doen en het kwade te bestrijden. Goed doen in de zin van rusteloze bescherming van onvervreemdbare waarden van menselijkheid. En strijd tegen het altijd sluimerende (pre-)fascisme dat elke samenleving kan bedreigen.
- Begrijpen en aanvoelen dat het (wan)gedrag van politieke ambtsdragers het (wan)gedrag van de samenleving bepaalt.
- Begrijpen en aanvoelen dat respectvol handelen, iedereen in zijn waarde laten en op zoek gaan naar gemeenschappelijkheid en verbinding zorgen voor een gevoel van veiligheid en vertrouwen in de overheid.
- Begrijpen en aanvoelen dat moreel handelen betekent handelen in het licht van het Categorisch Imperatief van Immanuel Kant.
- Begrijpen en aanvoelen dat oprechtheid in uitspraken en waarachtig handelen plaatsvindt in het licht van de Theorie van het Communicatieve handelen van Jürgen Habermas.
- Begrijpen en aanvoelen dat rechtvaardig handelen moet geschieden in het licht van de Theorie van Rechtvaardigheid van John Rawls.
- Begrijpen en aanvoelen dat wijs handelen moet beantwoorden aan de Deugdenethiek van Aristoteles.

- Begrijpen en aanvoelen dat moedig handelen - en durven te handelen – geboden is in weerwil van weerstand van destructieve krachten.
- Begrijpen en aanvoelen dat praten tegen en over burgers inferieur is vergeleken met communiceren voor en met burgers.
- Begrijpen en aanvoelen dat waar gezag verdwijnt een overheid alleen nog maar macht heeft.
- Begrijpen en aanvoelen dat het hebben van de eerdergenoemde kennisvereisten niet onverplichtend is: noblesse oblige.

Als iemand naast deze bekwaam- en geschiktheid ook nog iets weet van volksgezondheid, defensieaangelegenheden, landbouw, veeteelt en visserij, macro-economie, woningbouw, infrastructuur, klimaatverandering of andere beleidssectoren, dan is dat mooi meegenomen, maar niet noodzakelijk. Soms zelfs hinderlijk, omdat ambtenaren en adviseurs dat beter beheersen dan politici.

Is het dieptepunt bereikt?

Nee, het dieptepunt van wereldwijd verval van de kwaliteit van de beoefening van het politieke ambt is nog niet bereikt. Op steeds meer plekken in de wereld neemt het aan fascisme grenzende populistisch nationalisme toe. Met een dreigende terugkeer naar de post-Westfaalse natiestatelijke anarchie. Het bederf daarvan – zich uitend in conflicten en oorlogen met hun diverse vormen van geweld en schending van mensenrechten - blijkt sterker te zijn dan vreedzame demonstraties tegen politieke wangedrag. Dat proces van sluipend verval lijkt voorlopig niet te stoppen.

Als we deze ontwikkeling lineair bezien dan is de volgende fase van Helmut Schmidts voorspelling van de toenemende corruptie en fraude de komst van gewelddadige opstanden van volken die geen andere uitweg zien dan kiezen voor varianten van de Engelse Magna Carta van 1215, het Nederlandse Plackaat van Verlatinghe van 1581 en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring van 1776.

In 2023 is het honderd jaar geleden dat Hitler zijn eerste – overigens mislukte -putsch plaatste. Om tien jaar later in 1933 de absolute macht te verwerven. Ik ken geen feit, noch argument, dat sterk genoeg is om te veronderstellen dat dit niet opnieuw kan gebeuren. We kunnen er wel alles aan doen om dit te voorkomen door onder andere het politieke ambt weer de waardigheid en het gezag te geven die het behoort te hebben.